

MODEL FOR KEY COMPETENCES FORMATION OF “SKILLS IN SUPPORTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND HEALTHY LIFESTYLE” IN GEOGRAPHY AND ECONOMICS TRAINING IN THE FIRST HIGH SCHOOL STAGE

Abstract: One of the main tasks facing the schools in Bulgaria is the preparation of competent specialists who possess not only a system of knowledge, skills and habits, but also an experience of independent creative activity and personal responsibility. This can be achieved through the formation of key competences embedded in the European Reference Framework.

The purpose of this study is to present, through examples from teaching practice, our experience in forming some key competences like skills in supporting sustainable development and healthy life style in geography and economics education in the first high school stage. The results of our work in this area show that developing a model for formation of skills in supporting sustainable development and healthy life style in geography and economics training in grades 8, 9 and 10 is one of the effective ways of forming the desired competencies in students.

Author information:

Zlatina Dimova

PhD Student

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ z.dimova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

European reference framework, sustainable development, key competences, skills in supporting sustainable development and healthy lifestyle

Целта на настоящата разработка е да представи с помощта на примери от учебната практика нашия опит за формиране на някои ключови компетентности – за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот в обучението по география и икономика в първи гимназиален етап. За реализиране на поставената цел ще направим опит за анализ на същността на устойчивото развитие, на неговата проекция в географското образование, на ключовите компетентности и ще представим варианти на дейности за формиране на компетентностите за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот в обучението по география и икономика в първи гимназиален етап.

Същност на устойчивото развитие

Устойчивото развитие е фундаментална цел на ЕС, която е заложена в Договора за Европейския съюз [4]. През последните години ЕС показва категоричния си ангажимент да постигне устойчиво развитие и успешно го включва в много свои политики. Политиката за изменение на климата и енергийната политика на Съюза са доказателство за отражението, което стратегията за устойчиво развитие оказва върху неговата политическа програма.

В контекста на образователните политики, устойчивото развитие се разглежда като по-добър начин на живот за нас и за нашите деца и внуци. Идеята за устойчивост предполага икономическият растеж, социалното сближаване и опазването на околната среда да вървят заедно и да се допълват взаимно. Устойчивото развитие се дефинира като развитие, което

„посреща потребностите на настоящото поколение, без да е в ущърб на възможността бъдещите поколения да посрещнат собствените си нужди” [19].

Европейският съвет приема в Лисабон през март 2000 г. стратегия за развитие на Европейския съюз, която очертава нова роля в света за разширения Европейски съюз през 21. век. ЕС си поставя нова стратегическа цел: „за да подобри качеството на живота на своите граждани и околната среда до 2010 г., Европейският съюз трябва да се превърне в най-конкурентоспособната и динамична икономика на знанието в света, способна на устойчив икономически растеж, с повече и по-добри работни места и по-добра социална интеграция” [12].

Едни от основните цели в Стратегията са насочени към развитие на образованието. Към тях се отнасят: изграждане на основни умения и компетентности в образованието, използване на ИКТ в обучението, езиково обучение, гражданско образование и др. [12].

В основата на споделения план за мир и просперитет за хората и цялата планета, днес и в бъдеще са декларираны екзистенциалните стълбове на Програмата за устойчиво развитие 2030 и нейните 17 глобални цели, приети от всички страни членки на ООН. Като универсална програма за знанието, целите на устойчивото развитие са перцепция на интегрираност и неделимост, взаимодействие и взаимозависимост, балансирано декодирани в трите измерения на устойчивото развитие – социално, икономическо и екологично [2].

С бързото развитие на технологиите се налага да се направят образователни реформи и промени насочени към развитие на умения у учениците за по бързо адаптиране към променящия се свят. Сред най важните цели на образованието е наизустяването и възпроизвеждането на готови знания да се замени с обучение насочено към усвояване на ключови компетентности и умения за усвояване на знания чрез преживяване. Необходимостта от осъществяването на промени в образованието е продиктувана от потребностите на обществото за едно по-гъвкаво поколение деца и е пряко свързана с политиките на Европейския съюз в сферата на образованието.

Ключовите компетентности са взаимосвързани, имат интегративен характер, включват в себе си редица родствени знания, умения и навици. Те осигуряват универсалност на образованието, като позволяват на ученика да използва творчески получените знания, умения и навици. Според Европейската референтна рамка, въпросът за компетенциите на подрастващите е жизненоважен. В съвременното технологично общество способността да се действа в индивидуален и екипен план, да се проявява адаптивност в общуването и поведението, да се оценяват гъвкаво условията за индивидуален и групов просперитет и творчество, трябва да бъдат постигнати чрез подготвеното образователно пространство за българските деца. Внимателното вглеждане в ключовите компетентности за учене през целия живот позволява да се открие голяма близост с културно-образователните области, в които е структурирано учебното съдържание и очакваните резултати от неговото овладяване. Постигането на тези компетентности от страна на подрастващите е възможно чрез използване на личностния и професионален потенциал на съвременния учител [8].

Ключовите компетентности за учене през целия живот представляват комбинация от знания, умения и нагласи, от решаващо значение за развитието на човека, социалното включване, конкурентоспособността и пригодността за трудова заетост. Те увеличават възможностите за избор, повишават адаптивността към променящите се условия на живот и работа, правят хората социални, мобилни, конкурентоспособни и мотивирани [5].

Наборът от ключови компетентности, необходими за личностна реализация, здраве, пригодност за заетост и социално приобщаване, е определен не само с оглед на общественото и икономическото развитие, но и в резултат на различни инициативи, провеждани в Европа през последното десетилетие. Обърнато е специално внимание на подобряването на основните умения, инвестирането в изучаването на езици, подобряването на цифровите и

предприемаческите компетентности, значението на общите ценности за функционирането на нашите общества и мотивирането на повече млади хора към кариера в областта на точните науки. Тези аспекти следва да бъдат отразени в Референтната рамка. Цел 4.7 от целите за устойчиво развитие на ЕС подчертава необходимостта „да се гарантира, че всички учещи придобиват знанията и уменията, необходими за насърчаване на устойчивото развитие, включително (наред с другото) чрез образование за устойчивото развитие и устойчив начин на живот, правата на човека, равенството между половете, насърчаване на култура на мир и ненасилие, глобално гражданство и признание на културното многообразие и приноса на културата за устойчиво развитие“. В Програмата на ЮНЕСКО за световни действия за образование за устойчиво развитие се потвърждава, че образованието за устойчиво развитие е съществен елемент от качествено образование и основен фактор за всички останали цели за устойчиво развитие. Тази цел е отразена в преразглеждането на Референтната рамка [13].

Целите и принципите на Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) в новите образователни реалности са обвързани и съгласувани с целите на устойчивото развитие, като нормативни документи, които доказват тезата – образованието е път, средство, начин и ресурс за реализиране на 17 -те глобални цели и 169 -те подцели на устойчивото развитие. Принципите и целите на образователния закон са в съответствие в голяма степен с принципите и целите на устойчивото развитие, като последица от образователната реформа, но не всички присъстват експлицитно [2].

В чл. 77 от ЗПУО са посочени основните групи ключови компетентности, които би следвало да бъдат обхванати от образователната подготовка. С малко променен словоред, те напълно съвпадат с Европейската рамка на ключовите компетентности, представена по-рано, като дори е добавена една допълнителна компетентност: умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт [9, 22].

Предметът география и икономика е пряко свързан с концепцията за устойчивото развитие. В основата на една от най-важните му закономерности връзката „природа – общество – стопанство“ е заложена идеята на устойчивото развитие.

Устойчивото развитие в обучението по география и икономика

Географското образование е един от най – важните инструменти към практическото приложение на концепцията за устойчивото развитие и ключ за формиране на глобално мислене. В *Закона за предучилищното и училищното образование* са операционализирани и дефинирани общо 12 основни цели, като четвъртата цел е изцяло обвързана с образованието за устойчиво развитие: „*придобиване на компетентности за прилагане на принципите за устойчиво развитие*“ [3].

Обучението по география и икономика осигурява въвеждането, придобиването на компетентностите за прилагане на принципите и реализирането на целите на устойчивото развитие, включващо екологични, икономически и социални проекции. Образователната политика в училищното географско образование цели изграждане на умения за поемане на лична отговорност за устойчиво бъдеще. Все още съществуват много неизползвани ресурси за прилагане на концепцията за устойчиво развитие, което се превръща ведно от съвременните предизвикателства пред географското образование [21].

Държавните образователни стандарти по всички учебни предмети от общообразователната подготовка съдържат връзките по отделните ключови компетентности (в това число и по група 9) с очакваните резултати от обучението за знания, умения и отношения по области на компетентности.

Географското образование е инструмент за реализиране на идеята за устойчиво развитие, като един от задължителните общообразователни учебни предмети в българското училище. Придобиването в хода на цялото училищно обучение на общообразователна подготовка се

реализира по групи ключови компетентности – общо 9 на брой. Последната група ключови компетентности съдържа идеята за устойчивото развитие – „9. умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт”[3].

Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт

Тази ключова компетентност включва способността на ученика да се ориентира в окръжаващия го свят, да оценява ценността на природата, на собственото и на околните здраве, както и умения за вземане на решения, за оценка и управление на риска. Формирането на ключовата компетентност включва дейности свързани с осъзнаване на необходимостта от опазване на околната среда. За формиране на тези компетентности в процеса на обучение могат да се използват ситуационни методи (анализ на ситуация, решаване на казуси, ролеви игри, дебати) или работа по проект, свързани с глобални екологични или социално значими проблеми.

Подходящи за формирането им са интердисциплинарните уроци, решаването на казуси, дискусия, дебат, мозъчна атака, ролеви игри, работа по проект и др.

Формирането на умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот у учениците е насочено към изграждането на екологична култура и екологични ценности и е в основата на създаване на положително отношение към опазването на околната среда. Поставя се акцент върху екологичните закони, в основата на екологичното равновесие и на здравословния стил на живот, и върху отговорността на човека и обществото за тяхното спазване [10].

Ключовата компетентност за *умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт* е пряко свързана с осъзнаване от учениците на климатичните промени и формирането у подрастващите на умения и отношения, свързани с рационално използване на природните ресурси и лична отговорност към опазването на околната среда.

По този начин отношението към природната среда става все по-осъзнато, в зависимост от степента на познанията ни за нея и в съзнанието на учениците ще се формира представа за целостта на природата и личната роля на всеки човек за нейното опазване [14].

Предметът география икономика предоставя добри съдържателни възможности за формирането на умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт. В настоящата разработка представяме модел за формиране на *умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт*, който е част от педагогически експеримент.

Подходящи методи за постигане на поставените в изследването цели са посочени на фигура 1.

Фигура 1. Използвани методи за формиране на Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт

Обучението по география и икономика в VIII клас е насочено към придобиване на ключови компетентности чрез овладяване на знания, умения и отношения, свързани с природата на Земята, природноресурсния ѝ потенциал и устойчивото развитие на географското пространство. Същевременно продължава формирането на географската култура на учениците [16,17].

В курса на обучение по география и икономика за 8 клас откриваме редица възможности за формиране на посочените умения. Основна причина за това е, че в 8 клас учениците изучават природна география, в основата на която стои идеята за устойчивото развитие [16]. Подходящи за формиране на умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт са следните раздели:

- Атмосфера
- Хидросфера
- Педосфера
- Както и темите:
- Природноресурсен потенциал на Земята
- Глобални проблеми на съвременността
- Природни ресурси и устойчиво развитие

Възможности за формиране на умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт откриваме в раздел Атмосфера, чрез използването на метода *дискусия*. Формирането и развитието на ключова компетентност №9 може да продължи и в следващите раздели – Хидросфера и Педосфера.

Дискусията се явява класна или групова форма на взаимодействие между учениците или между учителя и учениците за разискване, обсъждане на спорни теми, въпроси, казуси, проблеми за достигане на решаването им и истината за тях [15].

За провеждането на ефективна дискусия е необходимо спазването на определени правила посочени на фиг. 2.

Фигура 2. Правила за участващите в дискусия по Дерменджиева, 2010

Сред основните причини за използване на дискусията като метод на обучение са възможностите, които предоставя за:

- Поощряване на свободната идея за размяна на мнения и идеи;
- Освобождаване от егоцентризма на собственото мислене и субективни доказателства;
- Търсене на алтернативи;
- Формиране на позиции на търпимост към други мнения и други гледни точки;
- Формиране на умения за публична реч;
- Проверка на собствените разбирания;
- Формиране на отговорност и критицизъм към собствените изказвания;
- Създаване на конструктивни конфликти и сблъсък на мнения.

За ефективното провеждане на дискусията е необходима предварителна подготовка на учителя и особено на учениците за да не се превърне тя в говорилня и загуба на време и енергия [15].

Като се знае, че дискусията е метод, чрез който учениците усвояват нова информация и опит, тя успешно се използва в уроците за обобщение. Това налага да се задават по-обобщени теми, даващи възможност за разсъждение, интерпретиране и представяне на вече усвоен материал.

Методическите изисквания на реализиране на дискусията съчетават дейности обединени в следните етапи:

1. Организационен момент (3-5 минути):

- Създаване на подходящата обстановка и емоционално-психическа нагласа у учениците;
- учителят разделя класа на групи;
- избор на говорител на всяка група.

2. Въведение (2-3 минути):

- поставяне на темата, целта и задачите на дискусията;
- мотивиране на необходимостта от използване на този метод.

3. Реализиране на дискусиата (22-25 минути):

- представяне, аргументиране, защита на различни схващания.

4. Обобщение и оценка на резултатите от дискусиата (3-5 минути):

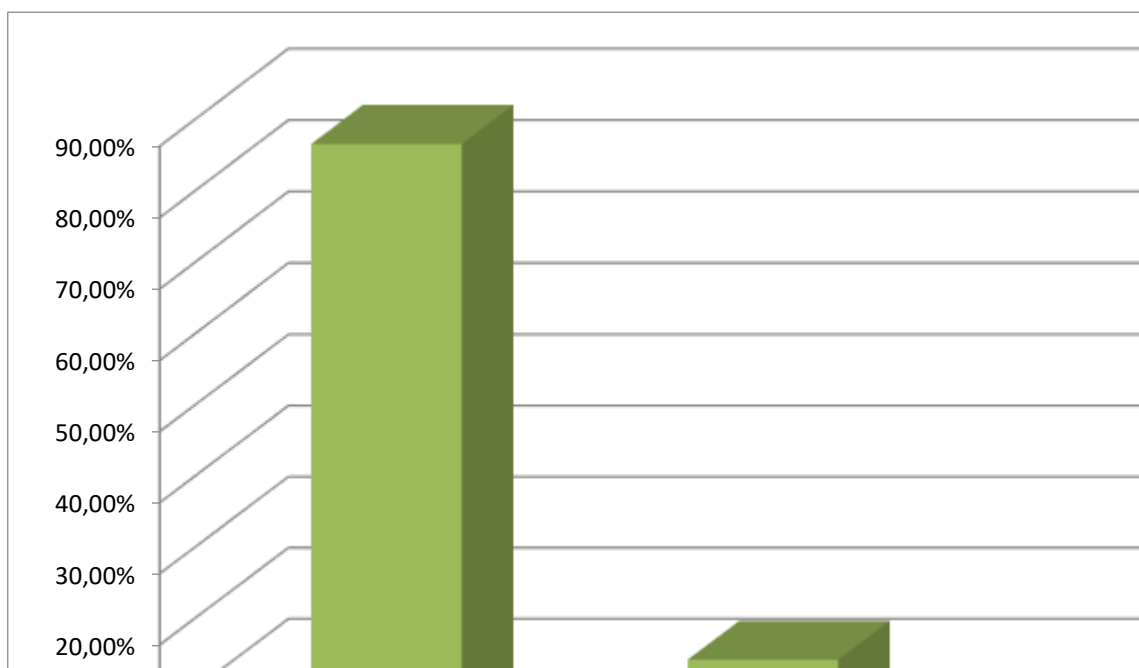
- изводи, достигане до истината по дадения проблем;
- оценка на постигнатите резултати от класа като цяло и от отделните ученици [6].

Една от възможностите за формиране на *Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт в раздел Атмосфера, е чрез осъществяването на дискусия на тема „ Влияние на човека върху Атмосферата ”*

Част от доводите на учениците изказани в проведената дискусия са следните:

- Човека не е единствения замърсител на Атмосферата, но за съжаление е най-големият.
- През 2012 година 3,7 млн. хора са починали заради замърсения въздух.
- За да се намали отрицателното въздействие върху Атмосферата хората трябва да имат екологична култура – да ходят повече пеша и да не замърсяват природата.
- Замърсявайки Атмосферата човек вреди и собственото си здраве.
- Човешката дейност води до промени в климата и увеличаване на парниковите газове.
- Като засажда дръвчета, използва електрически автомобили и не използва твърдо гориво човек влияе положително върху Атмосферата.
- Изхвърлянето на вредни емисии в Атмосферата довеждат до изтъняване на озоновия слой и засилват парниковия ефект;
- Промислените предприятия и ТЕЦ локализиращи в градовете са причина за образуването на СМОГ и влияят негативно върху човешкото здраве.
- Хората трябва да намалят отрицателното въздействие върху природата, а с това и да се намали изменението на климата, за да не ни обяви Земята война един ден.

На фигура 3 са обобщени отговорите на учениците. Резултатите посочват, че по-голямата част от участниците в дискусиата 86,2% смятат, че влиянието на човека върху Атмосферата е отрицателно, и че човека със неговата стопанска дейност е най-големият и замърсител. По - малка част 13,8% твърдят, че човека оказва както положително така и отрицателно въздействие върху Атмосферата. Няма ученици, които смятат, че човек не оказва въздействие върху Атмосферата, което говори за интерес и наличие на положително отношение към разглежданата тема.

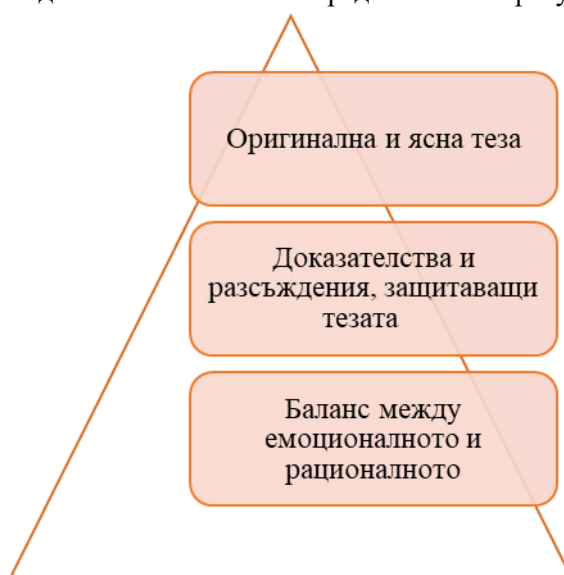

Фигура 3. Систематизирани отговори на учениците в дискусиата на тема: „Влияние на човека върху Атмосферата”

Друга възможност, която смятаме, че е подходяща за формирането на умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт е прилагането на метода разработване на есе.

Есето е писмена форма на изразяване чрез която човек тълкува по свой начин поставената тема. Според Владева, то се явява вид публицистично-творческо съчинение, в което чрез разсъждения се прави опит да се изясни общокултурен, философски, социален, географски или друг проблем. Отличава се със свобода при интерпретация на темата и в композицията, но в структурата на текста, трябва да се открият поне два основни момента – център на разсъжденията и обобщаващ извод. Основно изискване е придържане към темата, като мисълта е точно, логична, образна и емоционална. Авторът изразява индивидуалността си с изискан и точен стил, който включва разсъждения, доказателства, метафори и обобщения [20].

Какво трябва да съдържа едно есе е схематично представено на фигура 4.

Фигура 4. Изисквания при писане на есе по Пенин, 2019

В раздел хидросфера в 8 клас на учениците се поставя задача да изготвят есе на тема:

„Влияние на глобалното затопляне върху крайбрежните градове”.Целта на прилагане на този метод е да се установи степента на изразяване на личната позиция на учениците относно влиянието на глобалното затопляне върху крайбрежните градове и степента на формиране на уменията за интерпретиране, анализиране и систематизиране на географска информация и формулиране на аргументирани разсъждения.

Обучението по география и икономика в X клас е насочено към придобиване на ключови компетентности чрез овладяване на знания, умения и отношения, свързани с територия, най-близко свързана с живота на ученика – родната страна. Необходимо условие за постигане на целите на обучението по география и икономика в X клас е работа с:

- географска карта,
- анализиране на климатограма, хидрограма, стълбчеста и кръгова диаграма;
- представяне на географска информация върху контурна карта;
- изработване на схеми, таблици, постер;
- съставяне на текст (вкл. отговор на научен въпрос, есе, научно съобщение, публично изказване) за: природен компонент, природногеографска област, отрасъл от първичния, вторичния и третичния сектор, райони за планиране в България;
- решаване на казуси, изразяване на мнение по географски въпроси [18].

За формиране на *ключова компетентност за умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт* в учебната програма по география и икономика в 10 клас ние предлагаме използване на метода *казус* при разработване на темата „Растениевъдство на България” [11,18].

Насочихме се към *казуса*, защото той е възможно най-близко до действителността описание на реална ситуация за вземане на решение. При него се описват възможно най-много факти, а не само тези, които са нужни за решаване на задачата за анализ и вземане на решение. Ученикът трябва да разграничава важна от не толкова важна информация, да анализира ситуацията и да разработва предложения за решения, съответно в някои случаи даже първо да разбере в какво се състои проблемът. *Казусът* не предлага едно правилно решение, а различни алтернативни възможности, които имат различни предимства и недостатъци [7].

Методическата последователност при решаването на географски *казус* е представена на фигура 5.

Фигура 5. Последователност при решаване на *казус*

Използването на *казуси* в обучението по география и икономика изисква представяне на реално съществуващо в географското пространство или въображаемо противоречие, на което учениците трябва да намерят и обосноват решение. Описанието на *казуса* разкрива проблемна ситуация, възникването и развитието и до определен критичен момент, както и свързаните с нея личности или групи от хора, имащи различно отношение към проблема. Учениците анализират причините за появата на трудния за разрешаване въпрос, оценяват съществуващата обстановка в географски аспект. Предлагат варианти за решение на проблема и аргументират своя избор [1].

Казусът, който поставихме на учениците при изучаването на темата „Растениевъдство на България е следният:

„Вие разполагате с площи обработваема земя, на която отглеждате тютюн. През последните години дейността ви не е печеливша и намаляват приходите от нея. Проблемът е свързан с ниската изкупна цена на тютюна, липсата на работна ръка. Какво решение ще предложите за да спасите бизнеса си”?

След анализиране на отговорите на учениците можем да обобщим следните представени от тях доводи:

- Наемането на чужденци и граждани на трети страни на законна работа в България е друго възможно решение на проблема с недостига на работна ръка.
- Пълна автоматизация на поливките и подхранването на растенията, а прибирането на реколтата може да се механизира почти на 100%. Това прави възможно обработването на повече от 500 дка земя само от двама души.

- Механизацията на земеделието може да помогне на земеделските производители да оптимизират разходите си и да постигнат по-голяма печалба, а това е особено важно в сегашната обстановка на ниски изкупни цени на продукцията и постоянно повишаващи се ренти и работни заплати.
- За да има винаги висока дейност и печалба трябва да се сключи договор с някое име или фирма на пазара, които търсят качествен тютюн. За да се поддържа една по-висока цена трябва да се докаже и качеството на самият тютюн и да се убедят потенциалните купувачи в сигурната печалба за тях, чрез нашия тютюн.
- Вариант е да се обърне към рекламна агенция, която да рекламира производството ми. Чрез рекламите повече хора ще разберат за мен и моето производство и поръчките ми ще се увеличат драстично. Това ще ми донесе приходи, с които ще мога да развия тютюнопроизводство си.
- Да започна отглеждането на най-търсения вид. Това ще ми помогне да привлека повече клиенти, поради огромния интерес към този вид. Когато започне по-масовото производство, доходите ми ще са по-големи и така ще мога да си позволя назначаването на повече хора на работа.
- Гъвкаво работно време, съобразяващо се с нуждите на семейството на работника.
- Катосъкратя голяма част от работниците си. По този начин ще имам по-малко хора, на които да плащам и ще имам по-голям капитал, с който да работя.
- Бих отделил малка част от парите за рекламни кампании, които да набират хора и съответно да увеличат работната ръка. Така бих могъл да спася бизнеса от фалит.
- След като имам проблем с производството и продажбата на тютюн в момента, най-правилното нещо би било да спра вече с отглеждането на тази култура, защото очевидно нямам печалба, а ако продължавам най-вероятно ще имам по-големи финансови загуби. Смятам, че в такъв случай най-адекватно решение ще бъде след като си прибера реколтата вече да спра с отглеждането на тютюн и да започна нещо, от което ще имам голяма печалба и няма да имам нужда от работна ръка.
- Бих закупила машини, с които да улесня прибирането на реколтата, така ще намаля нуждата от работна ръка и ще се справя с проблема с липсата и.
- За проблема с ниската изкупна цена бих потърсила търговци от друга страна, където цената на тютюна е по-висока.
- Алтернатива е да заменим растението, което отглеждаме, с такова, което не само има по-висока изкупна цена, но също така може да се отглежда върху земите, с които разполагаме. Да вземем за пример годжи бери, което започна да се отглежда и в България, заради здравословните си ползи и доходност. Тези плодове са устойчиви на болести и лесно се адаптират към широк спектър от почвени и климатични условия. Впечатляващ е добивът на декар, който достига до 1,5 тона пресни плодове.
- Ще се опитам да изнасям тютюна в чужбина с цел да се купи на по-висока изкупна цена.
- Ще се опитам да доставям тютюн и на български фабрики и за да може да изкупуват тютюна с по-висока цена ще предлага следното: за всеки 20кг. тютюн ще получат 1000 броя филтри, които да използват при производството на цигари.
- Ще продавам тютюна на по-големи фирми, които ще дадат по-висока изкупна цена.
- Ще привлека работници чрез даването на различни бонуси при добре свършена работа, ще давам различни ваучери за магазини, ще давам по време на празниците кошница с продукти за трапезата, ще дам подходящо работно облекло и обувки, ще давам на хората с деца - "Детски бонус" в размер на 50лв. за дете.

- След като натрупам капитал, ще засея повече площи с тютюн с цел разширяване на бизнеса, износ за различни държави и увеличаване на трудовете места.
- Ще се опитам да развия бизнеса с тютюн, който не се използва за направата на цигара, а като билка – за отвара против краста при овцете и козите; против молци в домовете ни; за направата на препарати за борба срещу някои вредители по растенията и животните; за получаване на лимонена и ябълчена киселина, които намират голямо приложение в хранителната промишленост и във фармацията; за използването му като суровина за изработване на висококачествена хартия.

В заключение можем да обобщим, че за решаването на проблема с липсата на работна ръка преобладаваща част от учениците(62,8%) предлагат да се механизира отглеждането, с което ще се намали нуждата от работници. 19,6% от учениците смятат, че с този проблем ще се справят като се „внесат” работници от други държави, а 15,1 % предлагат икономическо стимулиране на работниците и увеличаване на възнагражденията, за да се привлекат да работят за тях. Само 2,5 % от учениците не предлагат вариант за решаване на проблема а смятат, че е по-целесъобразно да се откажат от бизнеса си.

Резултатите от проведения експеримент показват, че предметът география и икономика предоставя добри съдържателни възможности за формиране на ключова компетентност за умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и можем да заключим, че у голяма част от учениците са формирани тези умения.

Естествено, че в отделните курсове на обучение по география и икономика могат да бъдат формулирани още много разнообразни дидактически задачи, с варианти на приложение на разнообразни методи, но всички те ще затвърдят тезата за важното значение на ключовите компетентности и необходимостта от търсене и намиране на пътища за работа върху тяхното формиране и развитие .

Заключение:

- Учебното съдържание по география и икономика в 8 и 10 клас предоставя възможности за формиране на ключови компетентности за умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт.
- Формирането на умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт чрез обучението по география и икономика се осъществява чрез прилагане на комплекс от различни методи.
- Прилагането на дискусия есе за формиране на ключова компетентност за умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот и спорт в обучението по география и икономика развива критичното мислене на обучаемите, техните ораторски умения и способности да формулират на теза и да отстояване на изградена позиция по проблемен въпрос с географско съдържание.
- Използването на казуса като метод на обучение за формирането на ключова компетентност за умения за подкрепа на устойчивото развитие и здравословен начин на живот изгражда у учениците положителна нагласа към околната среда и ангажираност към проблемите свързани с устойчивото развитие.

References:

1. Dermendzhieva, S., P. Subeva., B. Dimitrova. Geografiya I obrazovanie. Metodika na obuchenieto po geografiya I chast, UI “Sv. Sv. Kiril I Metodiy”, Veliko Turnovo, 2010.

2. Dermendzhieva, S., T. Draganova. Geografskoto obrazovanie I obrazovatelna reforma – klyuch kum prevantivnost I zashtita na naselenieto pri neblagopriyatni prirodni yavleniya – normativna proektsiya. Sbornik dokladi ot Nauchna konferentsiya „Aktualni problemi na sigurnostta” – 17-18 okтомври 2019 г., Veliko Turnovo, IK na NVU „Vasil Levski”, с. 561 - 576, 2019.
3. Dermendzhieva, S., T. Draganova. The concept of Sustainable Development in teaching of Geography and economy in the new educational realities. – In: 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book, Istanbul University Publication № 5255, Turkey. p. 1110 - 1118, June 20-22, 2019.
4. Dogovor za Evropeyski suyuz: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4301855&from=BG>
5. Doklad za izpolzvaemost na product „Naruchnik za osemte klyuchovi kompetentsii za uchene prez tseliya zhihot “: http://www.keycompetenceskit.eu/res/Transferability_Report_BG.pdf
6. Hristova, G. Formation of patriotic values in geography and economy training in the first stage of upper – secondary education. – SocioBrains, issue 66, february 2020, s.115-123.
7. Interaktivni metodi na obuchenie: <http://www.kim-kozloduy.com/docs/irz11.pdf>
8. Ivanova, V., Y. Ilieva., R. Petrova. Ovladyavane na klyuchovi kompetentsii – Tsel na obrazovaniето prez 21 vek, Mattex, t. 1,2014, s. 242-244.
9. Klyuchovi kompetentnosti i umeniya za uspeh – monitoringov doklad 2019: [http://edu2030.bg/wpcontent/uploads/2019/06/key_competences_monitoring_report_2019.pdf\(26.11.2020\)](http://edu2030.bg/wpcontent/uploads/2019/06/key_competences_monitoring_report_2019.pdf(26.11.2020))
10. Kostova, Z., Kontseptualizatsiya na ekologichnoto obrazovanie. Sofiya: Faber,2003
11. Penin, R.,T. Traykov.,D. Zhelev., V. Stoyanova., Geografiya I iekonomika za 10 klas, Klet Bulgariya OOD, 2019.
12. Praktikum: <https://www.mon.bg/upload/21563/IV-book.pdf>
13. Preporuka na Suveta ot 22 may 2018 godina otnosno klyuchovite kompetentnosti za uchene prez tseliya zhihot: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN\(20.09.2019\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN(20.09.2019))
14. Programa za izvunklasna deynost po zdravno-ekologichnoto obrazovanie na uchenitsite ot 4 klas: <HTTPS://DIUU.BG/EMAG/7952/2/>
15. Radev, P., Obshta didaktika, Plovdiv, 2014
16. Uchebna programa po geografiya i iekonomika za 8klas, https://www.mon.bg/upload/13470/UP_8kl_Geo_ZP.pdf(15.11.2020)
17. Uchebna programa po geografiya i iekonomika za 9 klas, https://www.mon.bg/upload/12238/UP_GEO_9kl_72.pdf(16.11.2020)
18. Uchebna programa po geografiya i iekonomika za 10 klas, https://www.mon.bg/upload/13867/pril4_UP_10kl_Geo.pdf(16.11.2020)
19. Ustoychivo razvitiе - https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/data/SDI/SDI-%20Annot_bg.pdf
20. Vladeva, R., Eseto po geografiya v IX klas.//Obuchenieto po geografiya, S., 1997, № 4-5, s. 33-37.
21. Vladeva, R., Geografskoto obrazovanie I konceptsiyata za ustoychivo razvitiе.//Sb. Nauchni trudove prirodni nauki – 2004, UI „Episkop Konstantin Preslavski“, Shumen, 2004, s. 322-327.
22. Zakon za uchilishnoto i preduchilishnoto obrazovanie, DV, br. 73/13.10.2015